

деяких формальних характеристик усієї лексичної системи сучасної української літературної мови. Ми використовуємо комплексну методику, що містить низку прийомів аналізу конкретних слів на тлі функціонування їх у системі мови. Такий аналіз лексики, орієнтований на розмежування одиниць автосемантичної й синсемантичної природи, передбачає насамперед виявлення формальних показників, які б максимально забезпечували об'єктивність поділу. Основу методичних прийомів становить сполучуваність слів із залежними від них словоформами.

Напрацювання вчених у галузі дослідження самої природи автосемантизму/синсемантизму повнозначних слів і проведений у цьому руслі наш аналіз можна підсумувати в таких основних висновках: а) усі повнозначні слова у їхній проекції та денотати є неоднаковими (йдеться про деякий перегляд самих понять «повнозначне слово», «повнозначна частина мови»); б) всі повнозначні слова піддаються одному поділу за сполучувальними параметрами на синтагматичні осі; в) на основі запропонованої методики повнозначні слова поділяються на автосемантичні/синсемантичні; г) кожна з виділених груп має достатню інтерпретаційну спроможність для розгляду її як узагальненого значення в дихотомії «автосемантизм/синсемантизм». Виходячи з таких міркувань і зіставляючи «автосемантизм/синсемантизм» з іншими категоріями, робимо висновок про можливість віднесення автосемантизму/синсемантизму до міжрівневих лінгвальних категорій повнозначного слова.

КОВАЛЕНКО Борис

ЛЕКСИКА СПІВОМОВОК С. РУДАНСЬКОГО В СЛОВНИКАХ КІНЦЯ ХІХ ст.

Спадщина С. Руданського – видатного українського письменника другої половини ХІХ ст. – різноманітна своїми темами і жанрами. В історії української літератури він відомий як автор гуморесок, ліричних пісень, балад, байок і перекладів російських, західнослов'янських і античних поезій. Його творчість – видатне, новаторське й до певної міри етапне явище в історії української літератури.

У розв'язанні проблеми дослідження ролі мовно-культурного ареалу Поділля у становленні нової української літературної мови на особливу увагу заслуговує аналіз лексики подільського говору в лексикографічних працях.

Завдання праці – виявити словники кінця ХІХ ст., у яких є лексеми, що тлумачаться з покликаннями на твори С. Руданського, та проаналізувати їх у лексико-стилістичному та лексико-граматичному аспектах.

Уперше покликався (щоправда лише двічі, пояснюючи слова *бусел* та *б'ухылы*) на твори письменника К. Шейковський – український мовознавець, етнограф, видавець та педагог, головною працею якого вважають “Опыт южнорусского словаря” (1861). Джерелами словника він називав народну мову, словники, твори художньої літератури та рукописи. Саме автографи співомовок С. Руданського використані при укладанні словника.

Покликання на С. Руданського є й у «Малорусько-німецькому словнику» Є. Желехівського та С. Недільського. Укладачі словника цитують письменника-подолянина двадцять шість разів. Серед лексем, біля яких є позначка *Ру.* = С. Руданський, 12 не фіксує ні «Словарь української мови» Б. Грінченка, ні академічний одинадцятитомний словник української мови. Зауважимо, що серед таких слів є лексеми з цілком прозорою семантикою, як-от: *батькогубець*, *вражба*, *гаптовальний*, *громобій*, і є слова, що без контексту, без тлумачення сучасному читачеві незрозумілі, наприклад: *бро́хнути (-ся)* – впасти; *весельний* –

незрозуміло, мабуть те, що пов'язане з греблею; *віщ* – провидець, віщун; *гойкий* – той, що лікує, виліковний; *темнѣжити* – втомитися. Можемо виділити й такі слова, які зафіксовані у «Словарі...», але відсутні в СУМ: *подуга* – перемога, і навпаки – зафіксовані в СУМ, як правило, з ремаркою *діал.*, але відсутні у «Словарі...»: *зауряд* – *діал.* звичайно; *недосяглий* – *діал.* недосяжний.

Ще однією лексикографічною працею кінця XIX ст., у якій фіксуємо покликання на твори С. Руданського, є «Словар російсько-український» (т. 1-4, Львів, 1893-1898) М. Уманця й А. Спілки. Звернень до співомовок письменника у словнику майже вісімдесят: 37 разів проілюстровано іменники, 30 – дієслова, 6 – прикметники та 5 разів за допомогою текстів творів С. Руданського укладачі проілюстрували прислівники. Ось лише деякі з таких прикладів: *Выждать, выжидать* = виждати, дїждати ся, дочекати ся, дождити, чекати, годити, трівати, сподівати ся, (на засїдах, на чатах) – стерегти, чатувати, засїдати, (щоб напасти) – чигати. – *Дочекав ся* я свого сьвятонька: виражала в сьвіт мене матінка. Руд.; *Зарядить, заряжатъ* = 1. набити, набивати. Утікало два жиди колись за границю, надибали на степу набиту рушницю. Руд.; *Избранный, избранно* = 1. вибраний, обібранный, обратий 2. виборний, добірний, одборний – За те ступить пан на покїрного і прийме тебе, як *добїрного*. Руд.; *Лупить* = лупити, облуплювати, здирати, (шкуру) – білувати, (лушпиння) – луштити, вилущувати, облущувати, злушувати. – Беруть вони ту лошицю, теплу ще *білуютъ*. Руд.; *Отвѣчатъ, отвѣтитъ* = 1. од(від)повідати, од(від)мовляти, одповідати, одповісти, одмовити, тільки на словах – од(від)казувати, одрікати, одказати, одректи, на письмі – од(від)писувати, одписати – Той його питає, а Іван стиснув плечима, тай *одповідає*. Руд.; *Студень* = холодець, драглї – Привїз мужик в місто сїно, продав його зраня, купив собі добру маску *драглїв* на снїдання. Руд. Перекладаючи українською мовою російські слова, автори словника не завжди добирали загальноживані, нейтральні відповідники про що свідчить, по-перше, їх ремаркування у СУМ, наприклад: *Пантомима* = миги. – Почав щось на мигах говорити. Руд. – *миги*, розм. Знаки (підморгування, жести), які супроводжують, а часто і заступають розмову; *Скоро* = скоро, швидко, хутко, прудко, незабаром, незабавом, небавом, невзабари. – Незабаром коло пана став Інан хропіти, *незабавом* коло нього став і пан сопїти. Руд. – незабавом – присл., *діал.* Незабаром; *Сутки* = сутки, доба Ось вони сидять там *сутки*, сидять і другі... Руд. – *сутки*, рідко. Те саме, що доба. По-друге, відсутність їх у словниках літературної мови і фіксація діалектними словниками, наприклад: *Лѣгкое*, мн. лѣгкія = лѣжке, лѣжки, лѣгѣня, лѣгѣні. – Прийшла смерть моя, *легке* точить ся. Руд. Слово *лѣжке* у значенні *легені* побутує на території Поділля і зафіксоване у словнику подільських говірок: *лехки* – легеня. Зауважимо, що у СУМі та в Словнику М. Уманця й А. Спілки деякі слова проілюстровані однаковими прикладами, взятими із «Співомовок», наприклад: *Работливый*, = роботящий, робітний, робітня, робочий, робучий, трудящий, трудячий, працьовитий, – І на пчїл поглянь: є *робучий*, але й трутні є неминучий. Руд. (Словник М. Уманця) – *робучий*, діал. Робочий. Ти на пчїл [бджїл] поглянь: Є *робучий*, Але й трутні є Неминучий (Рудан., Тв., 1956, 67) (СУМ).

Отже, до співомовок С. Руданського як лексикографічного ілюстративного матеріалу вперше звернувся К. Шейковський. Його ініціативу підхопили й наступні укладачі словників Є. Желехівський і С. Недільський, М. Уманець і А. Спілка (М.Ф. Комаров) та ін. У лексико-стилістичному аспекті переважає лексика загальноживана, хоча є й така, яка увійшла до сучасних словників з різними ремарками, зокрема *діалектне*, *розмовне*, *рідко*. За частиномовною віднесеністю, серед лексем, що ілюструються текстами творів С. Руданського, переважають дієслова та іменники.